

Написане мишається

Сидір Кіраль

УДК 821.161. – 6.09(092) Денисюк

З ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА ІВАНА ДЕНИСЮКА (ЛИСТИ ДО Г. КОЧУРА ТА В. ЧАБАНЕНКА)

У статті охарактеризовано окремі аспекти інформативно багатой та стилістично неповторної неопублікованої епістолярної спадщини Почесного професора Львівського національного університету імені Івана Франка І. О. Денисюка, які відкривають цікаві науково-біографічні факти з життя талановитого літературознавця, перекладача, фольклориста, висвітлюють його високі і шляхетні людські якості. Увазі читача пропонується листування Івана Денисюка із перекладачами та науковцями Г. Кочуром та В. Чабаненком.

Ключові слова: епістолярій, переклад, архів, спогади, новела.

Sydir Kiral. From the epistolary heritage of Prof. Ivan Denysiuk (letters to G. Kochur and V. Chabanenko)

The article sheds light on certain aspects of informative and stylistically unique unpublished epistolary heritage of the Honorary Professor of Ivan Franko National University of Lviv I. Denysiuk. They reveal some interesting scientific and biographical facts from the life of a talented literary scholar, translator and folklorist, and highlight his noble human qualities. Readers are offered the correspondence that had passed between Ivan Denysiuk and scholars as well as translators G. Kochur and V. Chabanenko.

Key words: epistolary intercourse, translation, archive, recollections, novella.

Епістолярна спадщина Івана Овксентійовича Денисюка (1924–2009), Почесного професора Львівського національного університету ім. І. Франка, унікальна як за своїм змістом, так і в жанровому аспекті. З листів (нами вже зібрано понад 500 одиниць) довідуємося, що свої епістолярні шедеври професор жартома називав “виглупами”. На неповторне професорове “письомце”, як сказав би Григійр Тютюнник, із надією на радісно-щире епістолярне спілкування очікував не один його адресат. Та й сам адресант теж наймовірно тішився, коли у своїй поштової скриньці знаходив акуратно запечатані конверти. І це справді так, бо лише за приблизними підрахунками налічується понад сімдесят його адресатів: С. Барабаш, Є. Баран, Ф. Білецький, Ю. Безхутрий, Г. Вознюк, З. Геник-Березовська, О. Гнідан, З. Голубева, В. Горбачук, М. Грищота, Р. Гром’як, З. Гузар, Петро, Марина, Надія і Володимир Денисюки, Л. Дергаль, М. Деркач, В. Дончик, Д. Дроздовський, В. Дудко, О. Дун, М. Жулинський, Н. Жук, М. Івасюк, В. Івашків, В. Івашко, Н. Калениченко, С. Кіраль, Т. Кобржицька, Г. Кочур, М. Коцюбинська, В. Лазарук, М. Ласло-Куцюк, В. Лесин, О. Лойко, Д. Лукіянович, Б. Мельничук, Н. Миронець, О. Мишанич, Р. Міщук, Н. Над’ярних, І. Науменко, Є. Нахлік, О. Петраш, Ярослава та Федір Погребенники, В. Рагойша, В. Саєнко, Є. Сверстюк, Т. Скрипка, В. Фащенко, І. Чендей, П. Хоткевич, Н. Шумило, М. Яценко та багато ін.

Першовідкривачем епістолярного таланту науковця була М. Коцюбинська [14, 31–32]. Згодом лист І. Денисюка від 10. 04. 2004 р., у якому він оповідає про перебування Олени Теліги на Волині (бачив її в рідному селі), оприлюднила Н. Миронець [див.: 19]. Волинський поет В. Лазарук у підготовленому семитомнику своїх творів подав 15 листів І. Денисюка за 1964–2006 рр. [17, Т. 1, 499–500, 502–504, 506, 508, 513–516; Т. 4, 268–270, 281–283, 299–301, 303–310]. Вихованець І. Денисюка, нині

очільник Івано-Франківської обласної організації Національної спілки письменників України, критик Є. Баран опублікував 8 листів та вітальних поштівків, а також дарчі дедикації свого улюбленого викладача львівського вишу [2, 42-58]. У 1999 році стараннями М. Вальо побачила світ документально-біографічна книжка про дослідницю творчості Лесі Українки М. Деркач (1896–1972). Там уміщено спогади І. Денисюка “Жриця добра”¹ та листи М. Деркач до нього [див.: 3].

У грудні цього року виповнюється 90 років від дня народження І. Денисюка. До ювілейної дати варто упорядкувати й видати цікаву епістолярну спадщину видатного літературознавця й фольклориста, непересічного поліського Характерника. Цією публікацією пропоную читачам тексти листів І. Денисюка до відомого перекладача, літературознавця Григорія Кочура (1908–1994). Їх об’єднувала несхитність життєвих та ідейних переконань, принциповість у наукових поглядах. Відомо, що в 1943 році Г. Кочура та його дружину-філолога Ірину Воронович (1907–1985) безпідставно заарештували й засудили до каторжних робіт, які вони відбували на шахтах системи ГУЛАГ м. Інти (Комі АРСР). Та, незважаючи на це, радянський політв’язень посів там провідне місце в гурті інтернаціональної інтелігенції, не припиняв творчої діяльності (перекладав, писав вірші, вивчав через спілкування із в’язнями, представниками різних націй, нові мови, зокрема естонську, латвійську, вірменську, грузинську, долучав до цього друзів). Про це Г. Кочур згадує і в листах до І. Денисюка. Після звільнення й реабілітації повернувся в Україну, оселився в м. Ірпінь під Києвом, де й помер.

І. Денисюк теж зазнав гонінь та переслідувань з боку радянської влади, а його дружину Ганну Ластовецьку, доцента Львівського університету ім. І. Франка, було незаконно звільнено з роботи під час другої хвилі арештів національно свідомої інтелігенції в 1972 р. Та, попри те, учений не боявся тісно контактувати з “неблагонадійними” українськими письменниками, мистцями, перекладачами, громадсько-культурними діячами. Як згадує Б. Горинь, 30 червня 1963 р. до Львова несподівано приїхали І. Світличний із дружиною Леонідою та сестрою Надійкою. Оскільки того дня (була саме неділя) Б. Горинь чергував у музеї, де працював, і тому не міг супроводжувати дорогих гостей, то вирішив звернутися за допомогою саме до “Івана Денисюка – молодого університетського викладача з кафедри української літератури. На щастя, – згадує Б. Горинь, – він не відмовився бути гідом і повів київських гостей на екскурсію у Стрийський парк, а потім до себе на обід. О 17 годині прийшла в музей наречена Івана Дзюби Марта Ленець, а Світличних це нема. Було зрозуміло, що Денисюк не хотів так швидко відпускати милих його серцю людей. Не було іншої ради, як піти з Мартою до нього на помешкання. Забрали гостей і, за порадою Марти, попрямували в Зелений театр, щоб послухати бандуристів. Концерт справив на усіх величезне враження” [4, 241]. І. Денисюк усіляко підтримував дружину репресованого письменника Г. Хоткевича Платониду Володимирівну (збереглося їхнє листування), котра після десятирічного заслання в Казахстані в лютому 1956 року повернулася в Україну й, не маючи змоги жити в Харкові, невдовзі оселилась у Криворівні, де довгий час працювала директором будинку-музею І. Франка. Як свідчать листи, І. Денисюк доклав чимало зусиль, аби П. Хоткевич обійняла цю посаду.

Листи І. Денисюка до Г. Кочура² (усього 7 одиниць) публікуються вперше за автографами, які зберігаються в архіві приватного Літературно-меморіального музею Г. Кочура (м. Ірпінь Київської обл.) [8]. Збережено мову листів, а відтворені слова та їх частини подано у квадратних дужках, авторські правки та коментарі до листів – у підрядкових примітках. Правки (як правило, заміна слів), які у примітках позначено скороченим словом “закр.”, свідчать, що І. Денисюк почасти вносив їх у процесі

¹ Ці спогади вперше опубліковано в журналі “Дзвін” [див.: 10].

² При нагоді висловлюю щирі вдячність подружжю Кочурів за надану можливість підготувати ці листи до друку. Завдяки синові Г. Кочура Андрієві та невістці Марії в Ірпені під Києвом функціонує Літературно-меморіальний музей його імені. Літературна премія імені Г. Кочура присвоюється за визначні здобутки в галузі поетичного художнього перекладу та перекладознавства.

написання листа або після його прочитання перед “опечатанням” та відправкою адресатові. У коментарях опускаємо інформацію про відомих в Україні сучасних письменників і науковців, які згадуються в листах, наприклад, М. Коцюбинську, В. Лучука, І. Калинця та інших.

Листи – Г. Кочура до І. Денисюка (№2) та І. Денисюка до В. Чабаненка (№9) – публікуються також уперше: їх ксерокопії надіслав із Запоріжжя академік В. Чабаненко (автографи зберігаються в його приватному архіві) [9]. Із молодим тоді запорізьким поетом й аспірантом І. Денисюком познайомився 1964 року на Шевченківській конференції в Черкасах (ця зустріч знайшла продовження у щедрому листуванні) і невдовзі залучив його до роботи над перекладами М. Богдановича. Збереглися листи І. Денисюка до В. Чабаненка, ксерокопії яких запорізький адресат люб’язно надав для подальшої підготовки їх до друку. Наразі читачам пропонується лише один лист І. Денисюка, який особливо цінний у контексті історії підготовки перекладів М. Богдановича в серії “Перлини світової лірики” (вважається однією з найкращих серій видавництва “Дніпро”, до якої залучалися авторитетні перекладачі; існувала з 1965 по 1991 рр.) та характеристики їх епістолярних контактів із Г. Кочуром. Свого часу В. Чабаненко також листувався із Г. Кочуром [див.: 21].

Про творчі взаємини І. Денисюка з Г. Кочуром з приводу підготовки перекладів М. Богдановича 1967 р. у видавництві “Дніпро” вже йшлося на сторінках журналу “Слово і Час” [див.: 11]. Нагадаємо тільки, що їхнє листування зав’язалося 1964 р. (на жаль, тривало недовго) завдяки М. Коцюбинській, з якою І. Денисюк був знайомий і листувався [7]. В одному з листів він оповів їй про намір видати переклади улюбленого білоруського поета М. Богдановича. Київська “коліжанка Мішеліна”, як жартома називав її І. Денисюк, порадила в “цій справі безпосередньо” й “не відкладаючи!!!” звернутися до Г. Кочура – “душі всієї нашої перекладацької справи”.

Публіковані далі листи частково використано у щойно згаданій статті. Водночас хочу зосередити увагу читача на маловідомих фактах, які висвітлюють деякі аспекти діяльності І. Денисюка як науковця, перекладача й, зрештою, розкривають його привабливі людські якості, світ захоплень, наприклад, книголюб. Так, зокрема, у листі від 10. 11. 1965 р. він пише про роботу над перекладами літературознавчих та культурологічних статей М. Богдановича. Які саме статті він перекладав, з’ясувати не вдалося, оскільки в київському виданні 1967 р. вміщено лише поетичні твори білоруського поета. Зрозуміло, що І. Денисюк і Г. Кочур до статей М. Богдановича мали особливий інтерес, зокрема про В. Винниченка, Грицька Чупринку. Імовірно, тут ідеться про статті М. Богдановича, присвячені творчості Т. Шевченка, І. Франка, В. Самійленка, сказати б, “ідейно прохідні” за часів радянської цензури. Підготовлений рукопис (поетичні твори та статті) було подано до видавництва “Дніпро” 20 грудня 1966 р., про що повідомляв Г. Кочур у листі до В. Чабаненка. Мої пошуки цього рукопису серед архівних документів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та відділу рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України поки що не увінчались успіхом.

Варта уваги згадка Івана Денисюка про “ідейну репутацію” перекладачів М. Богдановича. Наприклад, львів’яни про перекладача й письменника О. Яремченка (роки життя і смерті невідомі) дізналися із виступу білоруського поета й науковця С. Панизника¹ на ювілейному вечорі М. Богдановича у Львові 1966 р. [див.: 20]. У журналі “Воля”, що виходив у Відні в 1920–1921 рр., О. Яремченко опублікував 23 вірші улюбленого поета (серед яких “Народ, Білоруський Народ!”, “Погоня”, “Слуцькі ткалі” та ін.), а в 1922 р. літографським способом видав там же збірник поезії “Білорусь”. У віденському збірнику, окрім сімнадцяти віршів М. Богдановича, були вміщені переклади творів Янки Купали, Якуба Коласа та інших білоруських авторів. У журналі “Воля” О. Яремченко надрукував “Короткий начерк історії білоруської культури”, у якому високо оцінив М. Богдановича як вишуканого поета-філософа,

¹ С. Панизник у виступі на цьому вечорі неточно назвав кількість віршів М. Богдановича (16), що ввійшли до збірки “Білорусь”.

неабиякого майстра слова, що володів “таїною ритму і гармонії”. О. Яремченко наголошував, що такі таланти “з’являються раз на століття”. Як слушно зазначає Р. Лубківський, це “чи не перша узагальнююча оцінка творчості класика нової білоруської літератури” [18, 20]. Однак через відсутність докладної інформації про життя і творчість перекладача І. Денисюк не ризикнув уміщувати його переклади до київської збірки, адже “хто такий Яремченко – ніхто у нас не знає. Як бачите, перекладачі Богдановича, як кажуть поляки, якісь такі “з под цемней г’вязди”, невідомо ще, яким оком подивиться на ці прізвища цензура” [лист №7].

У цьому ж листі І. Денисюк ділиться із Г. Кочуром своїми новими “видавничими ідеями” і просить його протекції у видавництві “Дніпро” щодо видання жанрологічної хрестоматії, до якої мали б увійти теоретичні праці про новелу й оповідання знаних у світі німецьких дослідників, зокрема братів Шлегелів, Й. Тіка, Ф. Шпільгагена, П. Гейзе та ін. Такий задум виник, коли Денисюк студіював у московських бібліотеках іншомовну наукову літературу з проблем теорії жанру новели, видану німецькою, англійською, польською, французькою мовами, і пересвідчився, що в Україні літературознавці (і він тоді також) майже не обізнані з теоретичними працями зарубіжних учених, зокрема щойно згаданих, оскільки про них “мало хто знає, та й не має змоги довідатись”. Ведучи мову про підготовку такого видання, називає як взірець хрестоматію “What is a short story”, видану в США. На думку І. Денисюка, цю книжку варт би теж перекласти. До проєктованого видання мав намір умістити і праці французьких дослідників з означеної проблеми, а також статті, опубліковані на сторінках єдиного на той час теоретичного журналу “Zagadnienia Rodzajów Literackich”, що виходив у польському місті Лодзь.

Не зайве наголосити, що серед засновників згаданого журналу була С. Скварчинська (1902–1988), знаний літературознавець світового рівня, епістолограф, авторка відомих праць, зокрема тритомної монографії “Wstęp do nauki o literaturze” (Варшава, 1965), яка здобула широке визнання в літературознавстві. Свого часу С. Скварчинська працювала у Львівському університеті, де 1937 року захистила дисертацію про теорію листа. Текст дисертації ліг в основу її ґрунтовної монографії “Teoria listu” (Львів, 1937, перевидана 2006 року в Бялостоці, Польща).

І. Денисюк знав С. Скварчинську й певний час листувався з нею. У студії-рецензії “Генологічні концепції Нонни Копистянської” згадував: “У львівській книгарні з’являється трьохтомне видання “Вступу до науки про літературу” польського вченого Стефанії Скварчинської, і мені вдається ці три многоцінні томи здобути. <...> Відчувається широкий, вільний подих автора – вченого світового формату. Це – синтез генологічних вчень усієї Європи. Екстрат з праць нам не знаних, а тому подвійно цікавих. <...> Знайомимось зі Стефанією Скварчинською листовно. Її відповіді дихають щирою прихильністю. Запрошує до участі у єдиному на ті часи журналі такого типу – “Zagadnienia Rodzajów Literackich”, який за її редакцією виходить у Лодзі. На жаль, нормальна наукова співпраця з закордоном у ті часи була неможлива. Я написав статтю для ZRL “Поетика новели”, але для дозволу на її публікацію у Польщі вимагалось аж 12 рецензій. Це сакральне число є гарантією того, що робота не дисидентська, а суто наукового характеру (вона була пізніше надрукована у журналі “Жовтень”), але у “Безпеці” (органах КДБ. – С. К.) сказано, що рецензії “не так оформлені” [6, 99].

У листі до В. Чабаненка І. Денисюк із притаманним лише йому гумором описує свою одиссею – пошуки книжкових скарбів в Івано-Франківську. Саме тут він вийшов на слід колишнього вчителя І. Франка Теофіла Грушкевича, зокрема, довідався про бібліотеку його сина Ярослава, за фахом лікаря-окуліста (очолював галицьку делегацію під час відкриття пам’ятника І. Котляревському в Полтаві 1903 року). І. Денисюк із подивом та захопленням оповідає, на які безцінні артефакти він натрапив, знаючи, що чимало книжок радянська влада під забороною їх читання справдила у т. зв. “спецфонди”, де йому вже доводилося працювати. Як видно з тексту листа, була тут й “ідеологічно ворожа” “Історія української літератури” академіка М. Возняка.

Взаємини І. Денисюка й М. Возняка потребують окремого дослідження. Зупинюся лише на деяких моментах, зокрема на долі згаданої “Історії української літератури”. Із академіком І. Денисюк познайомився 1948 року, коли вступав до філологічного факультету Львівського університету ім. І. Франка. Згодом був аспірантом М. Возняка й залишив про нього унікальні спогади “Академік з легенди”, у яких із особливим пієтетом, глибокою повагою й любов’ю охарактеризував непересічну постать видатного українського вченого й університетського викладача. Зокрема, він оповідає про малознаний факт щодо посвяти М. Возняка в першому томі згаданої “Історії української літератури”. Як з’ясувалося, вона звучала так: “Славній пам’яті невмирущих борців за з’єдинену вільну, самостійну й незалежну Україну! Автор”. Однак, наголошує І. Денисюк, “у бібліотечних примірниках цього тому, навіть у спецфондівських, не пронумерована картка з присвятою була вирвана. Автор присвяти мав на увазі українських січових стрільців, убієнних у борні, яка ще не відгомонила у час написання праці” [див.: 5]. Ведучи мову про особисте життя М. Возняка, якого жартома аспіранти та студенти називали “Той, що в скалі сидить”, І. Денисюк висвітлює взаємини академіка із жінками крізь призму відповідей батька М. Богдановича на “нелегке питання” Білоруської академії наук, зокрема, “адносіны да дзяўчат”. Адам Богданович задовільної відповіді не міг дати, “мовляв, такими глупствами Максим не цікавився. Яка ж то була “бомба”, коли знайдено інтимно-еротичний щоденник поета!”. Оскільки М. Возняк жив самотником, то, жартує І. Денисюк, поставити йому таке ж запитання – те саме, що опитувати з цієї справи І. Вишенського. Однак, як виявилось, у молодості М. Возняк був закоханий в Олену Степанів, згодом відому громадську діячку, лейтенанта Української Галицької Армії, каторжанку радянських концтаборів, матір відомого українського історика Я. Дашкевича. Про М. Возняка також залишив спогади (написані в еміграції й довгий час невідомі в радянській Україні) видатний бібліограф, літературознавець та критик В. Дорошенко, який навіть виокремив параграф “Возняк і жінки”. Вони теж стали “бомбою” про “адносіны да дзяўчат” М. Возняка вже після їх перевидання в незалежній Україні.

У листі до В. Чабаненка І. Денисюк не випадково згадує роман “*Voа constrictor*” німецького письменника Карла Шпіндлера (1796–1855). Справа в тому, що перша тема його дисертації стосувалася творчості І. Франка, зокрема однойменної повісті письменника. І. Денисюк писав, що “в останні місяці свого життя академік (М. Возняк. – С. К.) розкрив секрет: у Шпіндлера є роман, що теж має назву “*Voа constrictor*”, а його Франко читав. Ото й буде сенсаційна наукова новизна – дослідження ґенези Франкової повісті. Необхідно негайно знайти твір Шпіндлера. Де тільки я його не шукав, а він, як заклятий скарб, то виринав, то потопав. У Львівській бібліотеці іноземної літератури у картотеці цей роман значився, але *de facto* його вкрали. В університетській фундаменталці на Драгоманова старі німецькі книги звалено на купу у підземеллі, та попорпатись у них мені не дозволили. У московських та лєнінградських славетних бібліотеках Шпіндлер “малого сліду не покинув” [див.: 5].

У зв’язку з цим І. Денисюк “нав’язав було кореспонденцію з перекладачем повісті (І. Франка. – С. К.) “*Voа constrictor*” на чеську мову, ще живим стареньким Главачеком”, “придивлявся до перекладів Франкового твору на польську й німецьку мови”. Та пошуки були марними, і лише після смерті наукового керівника М. Возняка “Шпіндлер об’явився у Чернівцях” і до Львова надійшов “перший із трьох томів пошукуваного роману”. Та на заваді стала хвороба: через перевтому “обруч голови тріщав з великим болем, очі вилазили, мікроскопічні готичні буквочки гарцювали на сторінках тексту аркана, неначе гуцуленята. Довелось їхати на лікування до Одеси, а непрочитану книжку повернути до Чернівецької бібліотеки, де Шпіндлера, за прикладом львів’ян, теж негайно вкрали. Мій другий науковий керівник Олексій Мороз порекомендував змінити тему, і я з його порадою зосередився на творчості Михайла Павлика” [див.: 5].

І. Денисюк, на жаль, так і “не зміг ніде знайти Шпіндлерового роману”. Тож стає зрозумілою та невимовна радість, якою сповнений у листі до В. Чабаненка докладний переказ про випадкову зустріч у потязі з вихованцем австрійської гімназії, який

“звидів” Австрію, Німеччину й скандинавські країни, студіюючи кооперативний рух”. До того ж мандрівний І. Денисюк із особливим захопленням дивувався, що своїм зовнішнім виглядом цей “діяч кооперативного руху” “незвичайно схожий на акад. Возняка (а може то його дух?)”. Отож той “дух” докладно поінформував львівського бібліомана про особу власника книгозбірні, який “кохався в книжках і мав настільки цивільної відваги, що не всі спалив під час монгольської навали, коли то за одну стару книжку загрожувала мандрівка на ще біліші й сніжніші краєвиди...” (подорожував узимку. – С.К.)¹, про приїзд до гімназії І.Франка, де вчився його співбесідник (письменник цікавився геологією та розкопками), а також достеменно довідався від нього про 72 діалекти німецької мови. Оповів йому, як гімназисти зі співом Франкової “Не пора” “проводжали Каменяра на дворець”. Неабияке вміння й талант І. Денисюка слухати оповідача й вести з ним бесіду настільки розчулили випадкового подорожнього, що “бувший діяч кооперативного руху” щиро зізнався: він теж після приходу більшовиків дуже “сі перепудив” і спалив усе, “окрім німецької класики, друкованої готиком, величиною в макове зерно”. Та найголовніше! – ледве не вигукує сповнений передчасного щастя І. Денисюк, що “вихованець австрійської гімназії” пообіцяв знайти й надіслати йому так і не прочитаний на момент зустрічі роман “*Voas constrictor*” К. Шпіндлера. Судячи зі спогадів про академіка М. Возняка, його співбесідник, екс-директор кооперативного товариства, мабуть, таки не виявив цієї “магічної” книжки К. Шпіндлера серед залишків своєї бібліотеки, яка частково вціліла “під час монгольської навали”, тобто другого приходу більшовицької влади на Західну Україну. Оскільки завжди дотримувався даного ним слова (тому й не засумнівався у вихованцеві австрійської гімназії) і виконував свої обіцянки, а тим більше заявлені перед легендарним академіком, І. Денисюк щиро жалкував, що не втілив у життя “заповіту дорогого Михайла Степановича”. Адже сам І. Франко, наголошує він, згадував в оповіданні “Гірчичне зерно”, що в гімназії під впливом Лімбаха “зачитувався... історичними романами Шпіндлера”, автора двох сотень томів [див.: 5].

Варта уваги оповідь І. Денисюка про його зустріч із видатним майстром перекладу Миколою Лукашем (1919–1988). У цьому зв’язку слід згадати спогади В. Коротича про М. Лукаша, які носять ясність, чому напередодні 50-ї річниці більшовицького жовтневого перевороту під приводом “браку паперу” М. Богдановича “зовсім викинули з плану”. Зрозуміло, що справа була не лише в цій “проблемі”, адже йшлося про активно-агресивний компартійно-кадебістський наступ на творчу інтелігенцію та тимчасове вільнодумство, т. зв. “хрущовську відлигу”. В. Коротич, очевидець тих часів, писав, що “йшло літо 1966 року, хрущовська відлига закінчилась. Цензори ретельно викреслювали з книжок згадки про сталінські злочини, прізвища реабілітованих письменників” [16, 738], межі вільнодумства “суворо регулювалися”, бо “не тільки за відважні статті, а й навіть за деякі переклади можна дістати по шапці”. Так, В. Коротич як редактор молодіжного журналу “Ранок” умістив добірку поезій Р. М. Рільке в перекладі Г. Кочура, чим викликав невдоволення компартійної цензури: “Робити цього було не слід, бо Кочур відсидів у таборі за гріхи воєнного часу”. За твердженням редактора, він ніяк не міг збагнути, як “відбутий перекладачем табірний вирок” в’ягеться із “поезією, написаною австрійцем Рільке за півстоліття до цього” [16, 739]. Невдовзі Коротич публікує уривок із “Дон Кіхота”, виконаний Лукашем, перекладачем “вже з бездоганним життєписом”. Однак редактор і тут “не вгодив”, накликав на себе нову біду: цензорам не сподобалася “вишукана мова

¹ До речі, як жителі Галичини й Буковини нищили свої бібліотеки у зв’язку з приходом “визволителів”, згадував і Р. Андріяшик, автор роману “Люди зі страху”: “Дома читалися книжки, була величезна бібліотека”, у якій значилися “всі видання НТШ й “Руської бесіди”, звичайно ж – твори Драгоманова, Франка, Ніцше... були Кантові речі, “Історія християнства”. Навіть Віссаріон Белінський був. Бібліотеку було так підібрано, що для систематичної освіти вистачало лише оволодіти цим скарбом, цими знаннями. І от нас у 39-му “визволили”. З перших же днів стало відомо, що за бібліотеки арештовують, вивозять. То батьки вночі – я вже це пам’ятаю – повносили книжки на ріку і втопили. Ми залишилися без жодної книжки, зате нас не вивезли” [див.: 1].

перекладу”. Отож на черговій “проробці” В. Коротичеві вказали, що “така українська мова, яку вживає Лукаш, може призвести до відокремлення (курсив наш. – С.К.) України від Росії, чого ні в якому разі не можна дозволити” [16, 739-740]. Як наслідок – оголошення догани, “запідозрення в сякому-такому буржуазному націоналізмі”, а згодом В. Коротич “сам видав наказ про своє звільнення” з роботи в журналі “Ранок” [16, 740]. Окремі твори (наприклад, поезія “Погоня”) та статті М. Богдановича замовчувалися за радянських часів, а до того ж його перекладав репресований М. Драй-Хмара, тому підготовка нового видання білоруського поета під орудою Г. Кочура та І. Денисюка в 1966 р. відбувалася за несприятливих ідеологічних умов.

Заслужують на окрему розмову наукові контакти й людські взаємини І. Денисюка з проф. М. Рудницьким (залишив про нього цікаві спогади) та проф. В. Лесиним, чий імена згадано в поданих нижче листах. З останнім упродовж життя підтримував щирі дружні взаємини, листувався, спільно готував з ним та іншими авторами перший підручник з історії української літератури для студентів філологічних факультетів університетів. Адже не так часто буває, коли недавній учень виступає науковим редактором докторської монографії свого улюбленого вчителя, як це було з книжкою В. Лесина “Творчість Василя Стефаника (Ідейно-творчі шукання письменника. Новелістична майстерність)” (Львів, 1965). У наукових колах І. Денисюк уважається одним із кращих знавців новелістики, зокрема творчості В. Стефаника. Він автор ґрунтовних розвідок “Майстерність Стефаника-новеліста”, “Белетристичний елемент у листах Василя Стефаника” та рецензії “Всеслов’янський резонанс” про книжку Ф. Погребенника “Василь Стефаник у слов’янських літературах” (К., 1976).

Отже, ґрунтовне дослідження епістолярію Івана Денисюка розкриває цікаві сторінки не лише його життєвої та наукової біографії, високі і шляхетні людські якості глибокодумного вченого-філолога, а й малознані та важливі факти науково-культурного, громадського життя в Україні другої половини ХХ – першого десятиріччя ХХІ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андріяшик Р., Портяк В.* “На полі крові”: письменницькі роздуми // *Український світ*. – 1996. – № 4–5. – С. 44–46.
2. *Баран Є.* Тиша запитань: Люди. Книги. Життя. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – 531 с.
3. *Вальо М.* Марія Деркач (1896–1972): Спогади. Розвідки. Листи: Бібліогр. покажч. – Львів, 1999. – 272, [19] с.
4. *Горинь Б.* Не тільки про себе: Докум. роман-колаж у 3-х кн. – Кн. 1 (1955–1965). – К.: Ун-тет. вид-во “Пульсари”, 2006. – 352 с.
5. *Денисюк І.* Академік з легенди [Спогади про М. Возняка] // *Українське літературознавство: Зб. наук. пр.* – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 2006. – Вип. 68. – С. 402–424.
6. *Денисюк І.* Генетичні концепції Нонни Копистянської // *Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн.* – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 1. – Львів: [У надзаг.: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка], 2005. – С. 97–101.
7. *Денисюк І.* Листи до Михайлини Коцюбинської, 19.06.1962 – 24.09.2004 рр. // Там само. – Ф. 173. – Од. зб. № 139–142.
8. *Денисюк І.* Листи до Григорія Кочура, 1964–1967 рр. // Архів Г. Кочура, Літературно-меморіальний музей Г. Кочура в Ірпені.
9. *Денисюк І.* Листи до Віктора Чабаненка, 1964–2009 рр. // Приватний архів проф. В. Чабаненка (Запоріжжя).
10. *Денисюк І.* Жриця доброти // *Дзвін*. – 1998. – № 4. – С. 127–135.
11. *Кочур Г.* Листи до Івана Денисюка, 1965–1967 рр. // Приватний архів проф. І. Денисюка (Львів).
12. *Кіраль С.* “...Образ чистого, святого... й такого рідного Максима”: М. Богданович у літературознавчій рецепції та едіційній практиці Івана Денисюка (за матеріалами неопублікованого листування) // *Слово і Час*. – 2013. – № 2. – С. 23–37.
13. *Коцюбинська М.* “Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість. – К.: Дух і Літера, 2001. – 300 с.
14. *Коцюбинська М.* Книга споминів. – Б. м.: Акта, [2006]. – 284 с.
15. *Коцюбинська М.* Листи до Івана Денисюка за 1964 – 2003 рр.: всього 12 листів і листівок // Приватний архів професора І. Денисюка (Львів). У тексті при посиланні вказуємо дату та рік листа. – С. К.
16. *Коротич В.* Про Миколу Лукаша // *Від першої особи*. Вибране. – К.: Криниця, 2012. – С. 738–743.

17. *Лазарук В.* Твори: У 7 т. – Т. 1. Чорне і біле. Поезії. Листи. – Луцьк: Надстир'я, 2010. 598 с.; Т.4. Сині очі Волині. Нариси з природи та історії Волині. Листи. – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2011. – 368 с.
18. *Лубківський Р.* Білоруський Ікар // *Богданович М.* Стратим-Лебідь: Збір. тв.: Поезія, проза, публіцистика, критика, листи. – Львів: Світ, 2002. – С. 20-21.
19. *Миронець Н.* Джерела історичної пам'яті. – К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2008. – 398 с.
20. *Панизник С.* Через роки у вічність // *За рад.* науку. – 1966. – 16 груд. – С. 3.
21. *Чабаненко В.* Мій Богданович [зб. розвідок, перекл., енцикл. ст. і т. ін.]; М-во освіти і науки України, Запоріж. нац. техн. ун-т, Каф. заг. і слов'ян. мовознав., Наук. лаб. українознав. студій. – Запоріжжя: Б. в., 2007 (Фірма “Стак і К”). – 149 с.
22. *Чендей І.* Листи до професора Івана Денисюка за 1967–1982 рр. // *Кіраль С.* “Зробити щось корисне для свого рідного народу”: З епістолярної спадщини Івана Чендея // *Наук.* вісник Уж. ун-ту. Серія “Філологія; Соціальні комунікації”. – Вип. 1 (29). – Ужгород: УжНУ, 2013. – С. 311-356.

Листування І. Денисюка з Г. Кочуром та В. Чабаненком

№1

Вельмишановний Григорію Порфіровичу!

Писала мені Михайлина Коцюбинська, що Ви – “душа всієї нашої перекладацької справи”, і що до Вас можна звертатись ось у якому питанні. Львівські молоді поети – Володимир Лучук, Ігор Калинець, Роман Кудлик та один козак з Запорожжя – Віктор Чабаненко – задумали перекласти Максима Богдановича у зв'язку з його ювілеєм¹ (за два – три роки). Я ж хотів скомпонувати передмову², бо займався білоруською літературою, викладаючи її трохи в університеті³. Але Михайлина довідалась од Вас, що якийсь збірник поезії М. Богдановича вже готується. Чи не могли б Ви написати, що це за збірник, де він видається? Чи не могли б наші хлопці пристати до нього? А якщо так, то які поезії вже перекладено або які ще не перекладено? У мене є таке видання цього поета: Максим Багдановіч, Твори. Вершы, апавяданні, нарысы. Выдавецтва Акадэміі навук Беларускай ССР, Мінск, 1957 (590 сторінок)

За докладні інформації буду Вам дуже вдячний! Вибачте за турботи.

Вітаю Вас з Новим роком, бажаю щастя та нових творчих верховин!

З глибокою повагою І. Денисюк

Львів, 29. XII. [19]64 [р.]

Моя адреса: Львів-5, Коцюбинського, 13, кв. 4

Денисюк Іван Оксентійович

Лист Г. Кочура до І. Денисюка

№2

5.1.1965 [р.]

Шановний Іване Оксентійовичу!

Обидва ми впали жертвами недостатньої поінформованості: мені сказали, що у Ваших молодих поетів уже готові переклади з Багдановича, а Вам написали, що вже готується збірка. Тепер я знаю, що Ваші хлопці ще тільки збираються перекладати. А з свого боку повідомляю ось що: у видавництві “Дніпро” запланована

¹ 1967 року в київському видавництві “Дніпро” побачила світ українською мовою найповніша натовді збірка поезій М. Богдановича “Лірика” у перекладах М. Волощука (1), В. Борового (2), М. Василенка (1), І. Гнатюка (11), О. Довгого (1), І. Калинця (3), Г. Кочура (5), В. Лазарука (5), Д. Паламарчука (2), Р. Лубківського (22), С. Литвина (3), В. Лучука (11), Є. Осечкіна (4), О. Сенатович (4), Я. Січевлюка (2), І. Стасів (Калинець) (2), Б. Степанюка (4), В. Чабаненка (22), Л. Череватенка (4), Д. Чередниченка (5), М. Шудрі (1). У книжці вміщено всього 117 перекладів. У дужках указано кількість перекладів творів М. Богдановича.

² Ідеться про передмову І. Денисюка “Речник білоруського відродження”. Див.: *Богданович М.* Лірика. – К.: Дніпро, 1967. – С. 5-20.

³ Свого часу І. Денисюк читав студентам-філологам навчальний курс “Література народів СРСР”, у якому білоруській літературі відводилося понад шістдесят відсотків навчальних годин.

велика серія “Світова лірика”¹. З білорусів там у першу чергу мав вийти, звичайно, Багдановіч (крім того, можливо, Купала і Багушевіч). Я собі уявляв, що вийде ця книжка до одного з ювілеїв – чи 1966, чи 1967 року.

Кістяком цієї збірки – так мені вважалося – повинні бути переклади М. Драй-Хмари². З Вашого листа я не зрозумів, чи відомі Вам ці переклади, отже стисло повідомляю про них.

“Вінок” Багдановіча вийшов 1929 року³. Там стаття Драй-Хмари “Життя й творчість М[аксима] Б[агдановіча]” і переклад 42 віршів. Переклади гарні. Я колись замолоду захоплювався Багдановічем мав двотомник видання його творів, що випустив Інбелкульт⁴ (на жаль, це видання пропало). Але перекладав його трохи тільки на Півночі, 1951 р. Збереглося 5 моїх перекладів, з них 3 – відсутні у Драй-Хмари. (“Десь у хмарах живуть павуки”, “Луками в травах м’яких” і “Простенький віршик”). Та віршів 2 знайдеться в Паламарчука⁵. Ще, пригадую, один тріолет колись умістив у якомусь журналі 20-х років Чугай⁶.

Отже – робимо висновки: Ваші хлопці нехай переглянуть збірку Драй-Хмари з подвійною метою: 1) може, знайдуть вірші у Багдановіча такі, яких Драй-Хмара не переклав. 2) Може, деякі переклади Драй-Хмари не задовольнять їх і вони схочуть позмагатися з ним і спробувати перекласти краще.

Щодо Вас, то статтю про Багдановіча Ви пишть. Тільки майже на увазі, що вона не повинна бути велика, бо невеличка буде й сама збірка.

Якби які переклади були готові, то бажано було б, щоб їх одразу надсилали мені: може б ще обговорили їх на секції.

Між іншим, існує 3 вірші Янка Купали в перекладі Зерова⁷. Переклади досі не опубліковані. Оце, здається, і все.

Спасибі за новорічні побажання. З запізненням шлю свої.

Ваш Г.К.

[P.S.] Цілий липень ми їздили по Поліссі. Скільки тут екзотики, скільки незабутніх вражень винесли ми з цих пралісів!

¹Книжкова серія “Перлини світової лірики” була започаткована 1966 року видавництвом художньої літератури “Дніпро”. Того ж року побачили світ такі поетичні збірки: “Поезії” Е. Верхарна, “Лірика” М. Лермонтова, “Сонети” В. Шекспіра. Наступного, 1967 р., – “Лірика” Ф. Шіллера, “Лірика” М. Богдановича.

²М. Драй-Хмара переклав твори М. Богдановича, що ввійшли до першої прижиттєвої збірки поета “Вянок”, а також вірші пізнішого часу. Збірка перекладів М. Драй-Хмари містила 42 твори і споряджена вступним словом та ґрунтовним нарисом “Життя і творчість Максима Багдановіча”. Див.: *Драй-Хмара М. Вінок. Життя й творчість Максима // Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина*. – К.: Наук. думка, 2002. Г. Кочур високо ставив перекладацьку діяльність М. Драй-Хмари. До сторіччя від дня його народження опублікував статтю “Рік Михайла Драй-Хмари” (Літ. Україна. – 1989. – 26 жовт. – С. 6).

³*Багдановіч М. Вінок / Переклади, вст. ст. й приміт. М. Драй-Хмари*. – К.: ДВУ, 1929. – 95 с., 1 л. портр. У примітках же Р. Лубківського до вид.: *Богданович М. Стратим-Лебідь: Зібрання творів: Поезія, проза, публіцистика, критика, листи / Упорядкув., передм., приміт. та наук. ред. Р. Лубківського*. – Львів: Світ, 2002. – С. 395 помилково вказано, що збірка М. Богдановича “Вінок” у перекладі М. Драй-Хмари вийшла 1926 року.

Перекладач В. Іванців також неточно вказує місце виходу збірки М. Богдановича в перекладі М. Драй-Хмари (Харків – насправді Київ). Див.: *Богданович М. Вінок: Кн. вибр. віршів / Пер. з білорус. В. Іванців*. – Біла Церква: Альм. “Біла Церква”, 1996. – С. 6.

⁴Ідеться про двотомник творів поета, що з’явився в 1927–1928 рр. під егідою першої в історії Білорусі науково-дослідної установи Інституту білоруської культури (Інбелкульту, ІБК). Див.: *Багдановіч М. Твори / Под. ред. І. Замоціна*. – Менск: Кошт. Ін-ту бел. культури, 1927. – Т. 1. – Вершы. Апавяданні. Тэкст. Варыянты. Увагі. – 504 с.; Т. 2. – Прозаічны творы. Тэкст. Увагі. Дадаткі. – 1928. – 424 с.

⁵Паламарчук Дмитро Хомич (1914–1998) – український перекладач, поет, лауреат премії імені Максима Рильського (1990) (за кращий художній переклад творів світової літератури). До київського видання “Лірики” М. Богдановича ввійшли два переклади Д. Паламарчука – “Літописець”, “Сонет” (“Серед пісків в Єгипетській землі”).

⁶Ідеться про переклад В. Чугая “Мов птах в гнутких очеретах” (Червоний шлях. – 1923. – №2). Біографічні дані про перекладача розшукати не вдалося.

⁷Переклади поезій Янка Купали “З вечірніх дум”, “На суд”, “На шляху”. переклади вперше опубліковані в 1-му томі творів М. Зерова. Див.: *Зеров М. Твори: У 2 т. / Упоряд. Г. Кочур, Д. Павличко; приміт. М. Москаленка*. – Т. 1: Поезії. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – С. 424-425, 823.

№3

Шановний Григорію Порфіровичу!

Дуже дякую Вам за листа. Переклади Драй-Хмари були мені відомі, забув про них написати. Чогось мені здавалося, що наші хлопці мусять кращі дати. Звичайно, у Драй-Хмари є чимало вдалих місць, але не подобається мені оте нагинання української мови до білоруської де-не-де, а то й живцем взяті білорусизми. Але все те, що Драй-Хмара зукраїнізував, ще далеко-далеко не дає поняття про багатогранність, культуру поезії М.Багдановіча. От я вчора нарахував ще 300 віршів поза тими, що переклав Драй-Хмара¹, віршів, часто писаних пізніше, а то й недрукованих у свій час, які, зрозуміло, досконаліші ранніх такого молодого поета, як Максим Богданович.

Мене турбує малий розмір запланованої збірки. Якщо вона буде метеликувато-худенька типу "Вінка" Драй-Хмари, то якось соромно, що світових поетів ми так "odchudzatu", як кажуть поляки (робимо худими). На мою думку, книжечка віршів повинна бути принаймні така, як ото нове видання О. Олеся в "Бібліотеці поета".

Наші хлопці будуть присилати Вам і ті, що Драй-Хмара перекладав, і ті, яких не чіпав, а Ви вже там виберете, що вартніше. Звичайно, заслуг Драй-Хмари не треба забувати. Дещо у нього справді дуже гарне.

З глибокою повагою Ваш І. Денисюк

Львів, 13 січня 1965 [р.]

P.S. При всій повазі до Ф. Богушевіча, не вважаю, що його можна видавати в серії світових поетів. До того ж він недавно по-українськи видавався.

Чи не краще, замість нього, взяти кого іншого, от хоч би Цьотку², хоч і вона досить примітивна як поетеса, але постать оригінальна. Дещо і в неї є таки вельми симпатичне і в поезії та прозі. З радянських найцікавіший М. Танк.

P.P.S. На початку лютого я, мабуть, буду в Києві.

№4

[10.11.1965 р.]³

Вельмишановний Григорію Порфіровичу!

Вітаю й поздоровляю Вас зі святом Жовтня!

Одночасно маю до Вас одне прохання. Справа з перекладами Багдановіча наближається до кінця⁴. В силу обставин майже всі матеріали зосереджуються у нас, у Львові, і тов. Лучук⁵ мені каже порозумітись з Вами, щоб я все це упорядкував, написав примітки.

Але до повноти матеріалів бракує нам: а) Ваших перекладів віршів Багдановіча; б) перекладів Віктора Чабаненка з Запоріжжя⁶. Властиво, деякі переклади Чабаненка, які він мені прислав у листах, я маю, але потім в результаті наших особистих непорозумінь наше листування припинилось. Але це не повинно відбитися, зрозуміло, на шкоду Багдановічеві і т.д., переклади ж Чабаненка досить

¹ Такий підрахунок-порівняння І. Денисюк провів на основі найповнішого в той час видання творів М. Богдановича, підготовлених 1957 року в Мінську АН Білорусії. Див. комент. до листа №1.

² Пашкевич Алоїза Степанівна (білор. Алаіза Сцяпанаўна Пашкевіч, псевд. Цётка; 15.07.1876 – 5.11.1916) – білоруська поетеса, прозаїк, актриса, педагог, громадсько-політична діячка, редактор журналу для молоді "Лучынка". Навчалася у Львівському університеті. Див.: *Панізник С. Цётка у Львові // Жовтень*. – 1966. – №7. – С. 19-22.

³ Датовано за поштовим штемпелем.

⁴ Про те, як шла робота над "шліфуванням" перекладів М. Богдановича, ідеться в листах І. Денисюка до В. Лазарука, В. Чабаненка, В. Рагойші, В. Лучука до Г. Кочура, В. Лазарука та В. Чабаненка, у листах Г. Кочура до І. Денисюка та В. Чабаненка.

⁵ У музеї Г. Кочура в Ірпені зберігаються листи В. Лучука за червень, жовтень, грудень 1965 р., у яких також ідеться про підготовку перекладів М. Богдановича.

⁶ Тут розміщено 22 переклади В. Чабаненка, окремі з них ще до виходу київського видання публікувались у тогочасній періодиці впродовж 1966–1967 рр. Загалом у творчому доробку В. Чабаненка налічується 43 переклади з М. Богдановича. Докл. див.: *Чабаненко В. Мій Богданович: Зб. розвідок, перекл., енцикл. ст. і т. ін.; М-во освіти і науки України, Запоріж. нац. техн. ун-т, каф. заг. і слов'ян. мовознав., наук. лаб. українознав. студій*. – Запоріжжя: Б. в., 2007 (Фірма "Стак і К"). – С. 137-139.

гарні. Отже, будь ласка, пришліть мені їх всі: свої й Чабаненкові, які маєте, я передрукую на машинці, хай вже все буде разом.

Тов. Лучук казав мені сьогодні, що Ви для мене прислали переклади Драй-Хмари¹. Щиро Вам вдячний за це. Як тільки всі матеріали будуть готові, я Вам пришлю їх.

Дістали ми, нарешті, II том творів Багдановича² й перекладаємо статті, особливо про українську літературу для нас цінні³.

З глибокою повагою І. Денисюк

Моя адреса:

Львів-5, Коцюбинського, 13, кв. 4

Денисюк Іван Оксентійович

№5

Шановний Григорію Порфіровичу⁴!

Не зовсім певний, чи саме так величати Вас по-батькові. Якщо я переплутав, то прошу пробачення. З дитинства ми не звикли до такої форми звертання, і в мозку якось не утворилася відповідна шухлядка на “по-батькові” – запам’ятати його надзвичайно важко, хоч знаю, що на Східній Україні це вважається великою нечемністю...

Вчора послав Вам бандероль з перекладами. Вірші ми намагалися взяти всі, і якщо ще бракує який десяток їх, то це через недогляд – це вже дрібнота. Зрештою, скоро їх надішлемо. З прози та статей я взяв лише те, що для нас цікаве⁵. Правда, хотілося дати й “Білоруське відродження”⁶, статтю навіть перекладено, але *tlumachka*⁷ “сі перепудила”, – як кажуть галичане, – гадав, що цензура й так не пропустить. Матеріали упорядковані так, як у мінському виданні Багдановича 1957 (поезія), а проза й статті – тематично⁸. Правда, хотілося всі вірші про лісовиків, водяників і т.п. згрупувати в один цикл – “У зачарованім царстві”, але поки що подаю все в хронологічно-укладеному порядку.

Чи то через неувагу, чи з цікавості хлопці стридали в чужий город й трапилося так, що деякі вірші є у кількох різних перекладах. Дуже інтересно їх порівнювати⁹. Я нічого не вибрав, думаю, що краще буде, як це зробите Ви, – людина більш компетентна в мистецтві перекладу. Застережу собі право тільки на Ваші переклади – вони мусять бути обов’язково надруковані, а паралелі посилаю

¹ Див. комент. до листа №2. До київського видання переклади М. Драй-Хмари, на жаль, не ввійшли, хоча видавництво “Дніпро” анонсувало їх у цьому виданні.

² Див. комент. до листа №2. Це видання на прохання І. Денисюка надіслав В’ячеслав Петрович Рагойша (нар. 1942 р.), нині письменник, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури Білоруського державного університету, академік Міжнародної академії Євразії, лауреат Міжнародної премії імені І. Франка (2000). Довгий час листувався з І. Денисюком. Автор статті про І. Денисюка як дослідника М. Богдановича та білоруської літератури. Див.: *Максім Багдановіч: Энцыклапедыя / Склад. І.У. Саламевіч, М.В. Трус; рэдкал.: Т.У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]*. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 608 с.: іл.

³ Статті М. Богдановича “Краса і сила. Спроба дослідження вірша Т. Шевченка”, “Пам’яті Т. Г. Шевченка”, “Із Ів. Франка”, “Іван Франко”, “В. Самійленко”, “Грицько Чупринка”, “Володимир Винниченко” та ін. уперше в перекладах Р. Лубківського та Т. Кобржицької представлені у львівському виданні його творчої спадщини. Докл. див.: *Богданович М. Стратим-Лебідь: Збір. тв.: Поезія, проза, публіцистика, критика, листи / Упорядкув., передм., приміт. та наук. ред. Р. Лубківського*. – Львів: Світ, 2002. – С. 231-315.

⁴ Насправді у листі “Васильовичу”.

⁵ Які саме прозові твори та статті М. Богдановича відібрав І. Денисюк для перекладу, з’ясувати не вдалося. Див. комент. до листа №4.

⁶ Стаття вперше опублікована 1915 р. на сторінках московського журналу “Украинская жизнь” (№1–2) і видана окремим відбитком у Москві та у Відні (у перекладі українською мовою) 1916 р.

⁷ У значенні “перекладачка”.

⁸ Див. комент. до листа №1. У цьому виданні поетичні твори укладено за хронологічним принципом, окрім збірок “Вянок” і “Зеленя”, де матеріал подавався в авторській послідовності. Значна частина віршів публікувалася тут уперше.

⁹ Г. Кочур до поданих варіантів поставився прихильно, навіть планував подавати “деякі вірші... не в одному, а в кількох перекладах”, однак практично втілити цей задум з відомих причин йому не вдалося. Див.: *Чабаненко В. Мій Богданович...* – С. 129.

тільки для того, щоб взагалі все, що в мене є, посилаю, ну й для інтересу. Взагалі мені якось незручно, що не домовився з Вами, що Ви ще б хотіли з Богдановича перекласти, але тов. Лучук переконував мене, що у Вас страшенно багато іншої важливішої роботи. Але якщо у Вас і в інших киян є переклади, то їх можна ж буде дати. І, знаєте, хоч деякі вірші тлумачили різні особи, але вони мене не задовольняють. Це стосується, зокрема, таких поезій, як “Народ, беларускі народ” і “Пагоня”. Вони у нашому виконанні не сміють бути гіршими оригіналу, і може б Ви їх самі переклали. Я свідомий того, що окремі місця різних віршиків треба буде ще доопрацьовувати, а, з другого боку, думаю, що хлопці – молодці, дещо є таки дуже гарне. Правда, мені доводилося виконувати багато чорнової роботи – “чорно” ляяться за лінощі, часто замінювати друкарку (були наші поети “безгіршними”, а в майбутню “мзду” мало хто вірив). І коли будете ляяти друкарку за невірність – то це буде справедливо на мою адресу.

Що далі нам робити – чекаємо Вашої поради. Треба буде – вишлю другий, а то й привезу особисто. Не знаю, як краще організувати доопрацювання перекладів. Чи зібрати всіх перекладачів і згуртом усякі місця доробити, чи кожен хай сам попрацює? А може б Ви при нагоді приїхали до нас до Львова?

Приміток ще бракує¹. Але їх можна буде зробити швидко, за одним “присюдом”, вже тоді, як вирішиться, що й де.

Хотілося б мати Багдановіча по-українськи якомога повнішого, він перед Україною на те заслужив.

Мінські “сябри” вельми радіють, що Б[огданові]ч вийде в нас. Писали мені й про Ваш виступ на нараді та й газету з фотографією учасників наради прислали...

Цікаво, як нам писати, – Багдановіч чи Богданович. Але чому Колас, а не Колос. Взагалі, з білоруськими власними іменами і георг[афічними] плутанина. Аджє пишуть Тьотка – ні по-білоруськи, ні по-українськи, або Беловежа² – ні по-польськи, ні по-білоруськи.

Напишіть, будь ласка, чи бандероль одержали.

З глибокою повагою І. Денисюк

Львів, 9 грудня 1965 р.

№6

Шановний Григорію Порфіровичу!

Щиро поздоровляю Вас з Новим роком! Сійся-родися щастя у Вашій хаті! Великих творчих сил та здоров'я, доброго гумору зичу Вам.

І. Денисюк

Львів, грудень 1966 [року]

P.S. Надіюся, Ви вже віддали переклади М. Богдановича в редакцію³!

№7

Шановний Григорію Порфіровичу!

Дякую Вам за листівку з цікавими новинами. Повертаючись з Москви, я зупинявся в Києві й заходив до видавництва. Там познайомився з Вашою рецензією на мою статейку⁴. Звичайно, Ваші зауваження слушні. Я вже додав, що потрібно, до

¹ На жаль, київське видання 1967 р. вийшло у світ без приміток та коментарів.

² Ідеться про нині Державний національний парк “Біловезька пуща”. Сучасною білоруською мовою назва звучить так: “Белавезская пушча”, польською – “Białowieża / Belovezhskaya Pushcha”.

³ У листі до В. Чабаненка від 20.12.1966 р. Г. Кочур писав, що рукопис із перекладами М. Богдановича передав у видавництво “Дніпро”.

⁴ Ідеться про рецензію Г. Кочура на вступну статтю І. Денисюка “Речник білоруського відродження”. Див.: Кочур Г. Про статтю І. Денисюка “Речник білоруського відродження” // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. А. Кочур, М. Кочур; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 2. – С. 736-737.

передмови. Підкреслюючи значення статей Богдановича про Шевченка¹, вважав за необхідне одним словом хоч згадати Франка, який раніше за Богдановича розкрив високу культуру творчості Кобзаря. Були в Галичині й інші дослідники Шевченкової ритміки. Інша річ, що ті праці були в Білорусії та в Росії невідомі, тому у свій час Якуб Колас², мабуть, сильно перебільшив значення статей Богдановича. Звичайно, це нікому не шкодить... Виявляється, що крім М. Шаповала³, Богдановича перекладав Ол. Яремченко⁴, який у віденській "Воли" в 1920–21 рр. опублікував 23 переклади. Вони ж увійшли до збірки "Білорусь", виданої на літографії в Берліні 1922 року. Хто такий Яремченко – ніхто у нас не знає. Як бачите, перекладачі Богдановича, як кажуть поляки, якісь такі "з под цемней гвязди", невідомо ще, яким оком подивиться на ці прізвища цензура.

Оскільки, як бачу, Богданович вже на верстаті (до речі, мені дуже сподобалась обкладинка⁵), то до мене приходить нова "видавнича ідея". Працюю я над теорією та історією української новели. Оце їздив на 20 днів до Москви вивчати теорію жанру. Переконався, що ми ще дуже "убогі духом" щодо книжок про новелу. Що існує величезна теоретична література про цей жанр, у нас мало хто знає та й не має змоги довідатись. А тим часом ми вже маємо гарну хрестоматію: "Теорія драми в історичному відношенні"⁶. Щось подібне хотілося б видати й про новелу. Я би мав бажання організувати перекладачів, зібрати матеріал, а також *wstępni zaopatrzyć*. Особливо багато над новелою думали німці, починаючи з Гете, братів Шлегелів, Тіка, Фішера, Шпільгагена, Гейзе і т.д. Монументально-німецькі монографії є і в наші дні. Американці видали дуже гарну хрестоматію "What is a short story", в якій поруч із уривками з американських теоретиків новели подали зразки і самий *short stories*. У Польщі видається журнал різними мовами "Zagadnienia Rodzajów Literackich", де є теж солідні статті про новелу, оповідання, новас і т.п. Французи, правда, ледве розрізняють *conte*⁷ від *pouvella*, хоч кілька статейок, в яких новела порівнюється з гарною й капризною жінкою (французький *façon de parler!*) теж є. Як Ви гадаєте, можна на таку хрестоматію теоретичної думки про новелу намовити "Дніпро"? Чи можна мені організувати матеріал та перекладачів? Звичайно, ми б дали і російські й українські матеріали, адже і в нас чимало доброго є на цю тему.

Тепер розмір. Обсяг ідеальний такої книжки мав би бути... Якщо американсько-англійська теорія новели викладена у згаданій книжці на 150 сторінках, то німецька потребує 330. Інших триста – слов'янська. Передмова сторінок 20. Отже сторінок 790 друку.

Однак добре було б видати книжку хоча на аркушів 15–20, зрештою, на стільки, скільки вдасться виторгувати у видавництва⁸. Дуже прошу поговорити про це у "Дніпрі" та написати мені.

Ваш І. Денисюк

Львів, 10.02.1967 [р.]

¹ Ідеться про статті М. Богдановича "Краса і сила. Спроба дослідження вірша Т. Г. Шевченка" й "Пам'яті Т. Г. Шевченка", опубліковані 1914 р. на сторінках російськомовних видань – відповідно журналу "Украинская жизнь" та газети "Голос".

² Про Я. Коласа див. комент. до листа №5. Ідеться про статті Я. Коласа "Шаўчэнка і беларуская паэзія" (1939) та "Выдатнейшы паэт і крытык" (1947), у яких він високо оцінює М. Богдановича як поета, перекладача, літературного критика.

³ Ідеться про Шаповала Микиту Юхимовича (1882–?) – українського перекладача, поета, літературного критика, громадського діяча. Переклав вірші М. Богдановича "Над могилою", "Прийде весна", опубліковані 1909 р. у дев'ятому числі АНВ. Докл. див.: Чабаненко В. Мій Богданович... – С. 125.

⁴ Ідеться про Олексія Яремченка (роки життя і смерті невідомі), перекладача, письменника. Див.: Кобржыцкая Т. Яремчанка Аляксей // *Максім Багдановіч*: Энцыклапедыя / Склад. І. Саламевіч, М. Трус; рэдкал.: Т. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – С. 586.

⁵ Ідеться про книжкові графічні роботи Ю. Логвина, високо поціновані О. Лойком, В. Рагойшею, В. Чабаненком.

⁶ Кн.: "Теорія драми в історичному розвитку: Хрестоматія / Упорядкув., ред. та передм. О.І. Білецького. – К.: Мистецтво, 1950. – 628 с.

⁷ З фр. "розповідати".

⁸ На жаль, видати таку потрібну хрестоматію в силу певних обставин І. Денисюкові так і не вдалося.

[Травень 1967 р.]

Вельмишановний Григорію Порфіровичу!

Щиро вітаю Вас з святом весняного оновлення, бажаю нових творчих сил і радості! Дуже, дуже дякую Вам та Іванові дякую за книжку!

Коли я був у видавництві, то ідеї видання хрестоматії ще не мав, вона народилась потім. Бачу, що визначення новели Гете перекладають дуже приблизно: "unerhörte, sich ereignete Begebenheit" – "незвичайна подія". А як би Ви переклали? Begebenheit – це подія, пригода чи обставина (okolizność)?

А як передати по-укр[аїнськи] sich ereignete? Проф. Рудницький¹ перекладав це так: "Нечувана подія, в даних обставинах". "Extraordinary event (або: unfersert full event) which happened. А білорус Барычэўскі: "... адбытая акалічнасць".

Із листування І. Денисюка з В. Чабаненком

№9

Вітя, я одержав листа, книжки й бібліографію. Дякую! Дуже добре, що прислав список потрібних книжок і шкода, що так пізно. Бо ж траплялися старі Євангелія і старі словники, а я не знав, що то воно все потрібне... Давай домовимся так. Повідомляти про ціну кожної книжки й чекати на нескорую відповідь – довго, за цей час книжку можуть продати іншому комусь. Тут потрібно орієнтуватися відразу, що потрібне. Тому бажано б список під назвою "Маю зуб" ще розширити. Чи не маєш часом каталогу своєї бібліотеки? Був би мені вельми потрібний для орієнтації. От, скажімо, зараз появилась збірка поезій М. Чернявського. Пригадую, що Ти казав, що цього поета не маєш. А може й вже купив? В магазинах музичної л[ітератури] продаються тепер двотомні "Нариси з історії укр[аїнської] музики", це теж треба мати. Дорогі – біля 4 крб. Якби два томи про укр. вишивку і вбрання я не купив тоді вже, як ще писав листа, то тепер би й з свічкою їх не знайшов. Але ці книжки такі "жіночі", що я вирішив їх не продавати тобі, а подарувати їх Вашому жіноцтву – Твоїй мамі та Олені Платонівні, хай мають від мене маленьку пам'ятку². А тобі порада: sei ein Mann und folge чоловікові Уляни Кравченко nicht nach, який в пориві ревностів знищив деякі місця з листів Франка до Уляни. Про всяк випадок я не підписую тих книжок (не тільки тому, що боюся, що Ти міг би знищити книжку, але мені просто важливо вирішити, яку кому³ подарувати, хай вибирають вже самі...). Щодо наступних книжок, то, як ми вже домовились, Ти будеш мені присилати гроші. Середня ціна старих вартісних видань така: вони в два-три рази бувають дорожчі, ніж би коштувала такого розміру зараз видана книжка. Відхилення в одну і в другу сторону можливі, часом дуже великі⁴. Для орієнтації⁵ наведу деякі приклади: трьохтомна "Історія л[ітератури] Возняка = 10 крб. (всі ціни в нових грошах, "Неділя"⁶ (2 томи) коштувала колись 15 крб. (це трохи дорого), "Русалка"⁷ – 10 крб. (це дуже дешево), зате за книжечки видання "Руська писемність" (Костомаров і т.д.) за 11 томів бабуся взяла тільки 7 крб., тобто один томик = 65 копійки.

¹Рудницький Михайло Іванович (1889–1975) – літературний критик, літературознавець і письменник, перекладач, професор Львівського університету імені Івана Франка, знав кілька європейських мов. І.Денисюк працював з професором на кафедрі української літератури, часто спілкувався, користувався його унікальною домашньою бібліотекою, полишив про нього цікаві спогади.

²Закр. "Думаю, що Ти будеш".

³Закр. "книжку".

⁴Закр. "і так".

⁵Закр. "напишу".

⁶Ідеться про літературно-науковий ілюстрований щомісячний часопис, що виходив у Львові в 1911–1912 рр. за ред. В. Щурата, Я. Веселовського. На його сторінках друкувалися твори І. Франка, М. Яцківа, Г. Хоткевича, П. Карманського, О. Турянського та ін.

⁷Різножанровий літературний альманах за ред. К. Поліщука, який побачив світ 1922 р. в друкарні Ставропільського інституту. Має подвійне місце видання – Київ-Львів.

В іншому місці 6 томів Куліша коштували в мене 12 крб. Я відверто заговорив про ціни навіть деяких подарованих книжок тільки тому, щоб Тебе зорієнтувати в цінах галицьких на такі речі, і хай інших думок у Тебе не буде. Щодо грошових справ, то я люблю додержуватись принципу: “Жиймо, як брати, а рахуймося, як жиди”. Звичайно, бувають моменти і речі¹, які не підлягають ніяким рахункам і розрахункам, і про це теж прошу пам’ятати й не робити якихось церемоній та не залазити в дрібничковість. Як я вважаю за потрібне щось подарувати, то інша справа, а якщо за щось треба повернути гроші – то інна rzecz. Не така вже я “божа коровка”, щоб дати свою наївність використовувати (це тебе не стосується). Тому й у московського свого приятеля я почав злегенька чемненько, але невідступно вимагати, аби повернув мені позичені гроші. З великим стогоном він це робить, ще залишилось 5 крб., які я було хотів вже йому подарувати, а потім подумав: з якої рації? Якби він був абсолютно чесна людина, то інша річ. Якщо ж він розглядає когось як провінціального наївного хахла, біля якого столичним денді можна пожитись, то хай знає, що ті хахли не такі... До того ж гроші в якійсь мірі добрий засіб перевірки людської чесності. Звичайно, купуючи в майбутньому якісь книжки для Тебе, я братиму під увагу² цінність, придатність книги й Твої фінансові можливості. “Літературно-науковий вісник” мені вдалося для себе купити дуже дешево: за якихось 60 томів (кожен з них великий, сторінок 500-600 великого формату) з 1898 по 1913 рік я заплатив 60 крб. Все це могло б любісінько в іншому місці вносити 100, а то й 200 крб. І все це такі гроші, безперечно, варті. “Записки наукового Т-ва Шевченка” (пропоновані мені) коштують 50 крб. (50 томів, кожен з них втричі тонший “Вісника”). Але досить вже нудити Тебе оцим торговельним трактатом. Все ж вважав я просто необхідним³ дати поняття про “гендель” книжковий⁴. Отже, в усіх цих справах давай відкинемо фальшивий сором⁵.

Ти можеш сміливо писати про свої фінансові клопоти (бажано, аби їх ніколи не було). Як треба, а в мене буде якийсь Geld, то я завжди можу почекати. Головне, аби вартісних речей не втрачати, коли є нагода. Звичайно, не треба уявляти Галичину, як суцільну книгарню, – у свій час галичани порядно “сі перепудили” й попалили чимало книжок... Рідко, рідко щось трапиться, а все ж трапляється часом.

На перекладах можна було б сильно заробити, бо 1 рядок у Львові оплачують по 1 крб., а може й більше в Києві. І через те⁶ допертись до них важко. Мої приятелі з Києва писали мені⁷, що якийсь збірник поезій Богдановича вже готується, радили звернутися у цій справі до “душі всіх наших перекладів” – Кочура, я написав йому листа⁸, виславши свої задуми, але відповіді ще не маю. Побачимо. Ти, мабуть, не сподіваєшся того, що переклад “Погоні” я буду трохи критикувати. Взагалі Ти маєш добру вправу й досвід перекладацької роботи, вмієш корити, нагинати мову до своїх потреб, знаходити якісні еквіваленти й образи, техніка вірша добра, мова багата, думка збережена й загострена. Але от прочитав я “Погоню” в Твоїм перекладі – і щось відчувається заугубленим, чогось недостає тут, якихось скрипкових чи сопілкових звуків... Давай по-діловому (ах, який цей лист взагалі діловий, я не люблю таких писати) розберемося. Почнемо з засад, яких треба додержуватись.

¹ Закр. “коли”.

² Закр. “вартість”.

³ Закр. “зазнаймо”.

⁴ Закр. “гроші я завжди по”.

⁵ Закр. “якщо”.

⁶ Закр. “перекл”.

⁷ Ідеться про листівку М. Коцюбинської, датовану нами на підставі листа І. Денисюка до Г. Кочура від 29.XII.1964 р. У цьому листі І. Денисюк цитує рядок з листівки М. Коцюбинської, текст якої подаємо повністю: “Іване, я забула в привітанні написати Вам про справу. Про переклади з Богдановича я говорила з Кочуром. Він – душа всієї нашої перекладацької справи. Він сказав, що уже якийсь збірник готується і щоб Ви зверталися в цій справі безпосередньо до нього. Якщо уже є якісь переклади або заявки на переклади – надсилайте йому.

Адреса: Київська обл., Ірпінь, вул. Баумана, 12. Кочуру Григорію Порфіровичу. І робить це, не відкладаючи!!! Михайлина”. Див.: Приватний архів професора І. Денисюка, м. Львів.

⁸ Відповідь Г. Кочура датована 05.01.1965 р. Див. лист №2.

Кажуть, що переклад можна порівняти до жінки: “Якщо вірний (а), то негарний (а). І навпаки: якщо гарний (а), то невірний (а)”. Я – проти такого твердження в обох випадках: не тільки жінка, але й переклад повинен бути і вірний, і гарний. Ти виходиш з погляду: М.Богдановича треба не тільки перекласти, але й поліпшити. Тобі хотілося б, щоб він був менш сентиментальний, більш сучасний... Отже, це вже не буде Богданович. Його треба дати таким, яким він є. Що ж таке білоруська поезія? Ти читаєш “Антологию”? Це – поезія “жальби”, поезія смутку і жалю, квиління чайки над меланхолією боліт, зойк сопілки, плач “жалейки”, “скрипки”, “смика”, як то іменувалися збірки. Богданович хоче з-європейська перебороти оті національні тони, але вони живуть у ньому і в його поезії. Але ж то специфіка білорусів, то їх національна кров і спів, то й чар білоруської поезії. Його треба зберегти.

Приступаючи до перекладу вірша, треба проаналізувати не тільки його ідейний зміст, але й форму. З першим ти справився дуже добре, з другим – не дуже.

Для¹ “Погоні” характерний перш за все ритм шаленої гонитви, погоні. У поезії ритм взагалі має величезне значення. Чим він досягається? Розмір, чергування наголошених і ненаголошених, то² ще не все. У ритмі прози й поезії дуже важливі повтори однорідних синтаксичних одиниць. Ти ж не звернув увагу на будову фрази у Богдановича. Первісна поезія взагалі базувалася тільки на ритмах, створених засобами повторів:

А ми просо сіяли, сіяли

А ми просо витопчем, витопчем.

Або: Пустіте нас, пустіте до горської землі

Не впустимо, не впустимо, поломите мости

Заплатимо, заплатимо золотим зернятком

Не хочемо, не хочемо золотого зернятки.

У гагілках³ цих тільки повтори створювали ритм, який сполучався з ритмом гагілчаного танцю.

М.Богданович у “Погоні” щедро користується будовою фрази з повторами, аби досягнути ритму бігу коней. Це повтори однорідних синтаксичних одиниць:

Не разбіць, не спыніць, не стрымаць

.....адракліся,

Прадалі і аддалі ў палон?...

Бійце у сэрцы іх – бійце мячамі

Маці родная, Маці-Краіна!

.....

Ты прабач. Ты прымі...

Не разбіць, не спыніць, не стрымаць

У своєму перекладі всіма цими повторами Ти здебільшого знехтував. Малюнок ритмічний вийшов не той, дарма, що розмір вірша збережений.

Перші два рядки мені зовсім не подобаються, особливо слово “гній”. Воно зовсім не в стилі Богдановича, у всій його поезію такого слова не знайдеш. Богданович – не сатирик. Це слово трохи випромінює непідходящий до духу поезії запах...

“Маці родная, Маці-Краіна!” – скільки в цих словах почуття! Слово “Мамо” має такий заряд почуттів, що його іншим не замінити.

Закінчення – кінцевий акорд-рядок в Богдановича дає ілюзію руху, у Тебе він кволіший.

Я, звичайно, не за буквалізм. Хвалю тебе за багато вдалих знахідок. Деякі твої рядки краще звучать білоруських, зокрема, вся строфа:

Мо’вони, Білорусь, понеслися і т.д.

Або теж для компенсації ритмів: ой куди ж ви, куди, вояки –

Або рядок: срібна збруя потужно дзвенить...

¹ Закр. “Що харак”.

² Закр. “одна”.

³ Гаївки (гагілки, галагілка, магілка, маївка, явілка, яголойка, ягілка) – найдавніший жанр календарно-обрядових хороводних українських пісень, були відомі в різних регіонах України, збереглися здебільшого в Галичині.

Все-таки мені здається, що не треба давати переспіви, а переклади. От і в минулому вірші (“Народ, Білор[уський] Народ!”) Рагойшу¹ вразило: “Сором серця виїда”. Він зауважив: “В тому то й річ, що не виїда”.

А ргорос Слави Рагойші! Уяви собі – пішов хлопець у рекрути, оголивши чуба! З 4 січня пішов до війська. Написав карточку. Що йому можна книжки прислати на адресу: “Мінская вобласць, Маладзечанскі р-н, вёска Рыкаў”, але кому – не написав. Очевидно, на його ім’я. Напише з армії, тоді дам адресу.

Цікаво, як ти сприймеш мою критику перекладу. Якщо в дечому погодишся, то спробуй допрацювати.

Цього листа пишу галопом, не менш швидким, як “Погоня”. Стільки роботи!

Пишу розділ підручника² теж скоропостижно й нагло, до перших чисел лютого має бути готовий, бо тоді нарада в Києві, отже, всміхається нова подорож. Заліз у непролазні хащі л[ітерату]ри початку віку! Господи! Як ми її не знаємо! Які джунглі! Днів зо три тільки рахував самих прозаїків. З 1898 по 1913 р. нарахував біля й 170! Не столі у мене зараз вся “Молода муза”, позичена в проф. Рудницького. Цепенію від холоду, замкнений на ключ в спецфонді, читаю Винниченка. Це колос! Ранні твори дуже гарні, сильні, мускулісти. “І де ти такий у нас взявся?, – захоплено вітає його Франко³. Потім Винниченка роз’їдає цинізм... Одночасно маю бути редактором докторської книжки мого учителя й приятеля В. Лесина з Чернівців. Це про Стефаніка. Маю писати статтю до радіо про Павлика. Хмара заочників. Неві роки, святі вечори, Діди Морози... На передноворічному вечері в театрі Заньковецької дехто помітив, що я танцюю з загробною безнадійною міною. А я в цей час обдумував розділ підручника... п’ю жень-шень і ходжу аж на два басейни – це для того, щоб голова не боліла. На другому басейні тепер вчать сидіти під водою й пускати бульки, що я вже засвоїв... Боюсь тільки, щоб з мого розділу не були бульки... А якби мав час, то можна б інтересне щось написати. Ми, викладачі, в науці тільки заочники. Зі списку л[ітерату]ри бачу, що ти набрав широкого “лету” наукового. То добре. Завжди пам’ятай, що ніколи не матимеш стільки часу, як маєш в аспірантурі. Хіба підеш працювати в науковий інститут...

Не можу втриматися, щоб не описати своєї поїздки в країну фантастичних бібліотек...

... На мій лист, писаний у високім галицькім стилі, високоповажаний пан доктор О. відповіли негайною телеграмою, що легендарна бібліотека існує реально в Сан-Франціско (чи пак в Івано-Франківську).

І ось із настроєм Шерлока-Холмса сиджу у модерному м’якому вагоні поїзду Варшава-Бухарест. За вікном пливають засніжено-білі пейзажі, отже не слід гаяти часу на їх споглядання. Моїм найближчим сусідом виявляється незвичайно схожий на акад. Возняка (а може то його дух?). Довідаюся від нього незабаром, що недавно померлий власник бібліотеки в С.Ф. доктор Г[рушкевич] – “то була вартісна одиниця” й що та одиниця кохалася в книжках і мала настільки цивільної відваги, що не всі спалила під час монгольської навали, коли то за одну стару книжку загрожувала мандрівка на ще біліші й сніжніші краєвиди... За три години приємної подорожі довідаюся силу цікавих відомостей Aus der Geschichte des Rutenenlandes. Вихованець австрійської гімназії оповідає мені, як до них приїжджав Франко, цікавився геологією, на розкопки і як гімназисти з співом Франкової “Не пора” проводжали Каменяра на двірць. Вислуховую з статечних австрійських уст громи на “тоту молоду генерацію”, що то “оден з другим сі дивит лишень, аби обцибушиє державу” (крадькома записую перлини der rutenischen Sprache).

Довідаюся достеменно про кожен з 72 німецьких діалектів, в доповнення до моїх мізерних уявлень тільки про Hochdeush und Plattden Ish. Дідуся во время оно “звидів” не тільки Австрію, Німеччину, але й скандинавські країни, студіюючи

¹ Див. комент. до листа №4.

² Історія української літератури (кінець XIX – початок XX ст.) [Підручн. для студ. філол. фак. держ. унів за ред. доц. Н. Жук, проф. Л. Іванова і проф. С. Шаховського]. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 476 с.

³ І. Денисюк неточно відтворює цитату з рецензії І. Франка на збірку оповідань В. Винниченка “Краса і сила”, що побачила світ 1906 р. в Києві. Рецензія опублікована 1907 р. у тридцять восьмому томі ЛНВ. В І. Франка – “І відкіля ти взявся у нас такий?”.

кооперативний рух та переносючи європейські здобутки на рідне поле. На тім полі він дійшов аж до становиська директора кооп[еративного] т[овариств]а (це було підкреслено тричі). Я мав нагоду бути ласкаво поінформованим экс-директором про те, “яку ролью відігравала молодіж” і який з цього був “хосен”, зиск.

Щодо книжок, то бувши дияч кооперативного руху теж у свій час “сі перепудив” і спалив все, окрім німецької класики, друкованої готиком, величиною в макове зерня. Залишилися й латинські класики яко безпартійні, і їх він радо почитує ще й тепер в оригіналі, а грека з пам’яті щезла. Якщо він знайде “*Voа constrictor*” Spindlera, то обов’язково мені пришле¹. І я більш як певен у цьому, бо австрійська школа привчала до точності, словності, працьовитості. Я довго думав над позитивними якостями австрійської школи, яка давала чудову гімнастику мозку й привчала до систематичних титанічних зусиль, виховуючи таких собі Франків та Возняків.

Мета моєї подорожі й вела до нащадка Франкового вчителя, бо батько доктора, власника б-теки, був гімназійним вчителем Каменяра².

Коли на нас з доктором О. повіяло усіма можливими котячими й собачими запахами, ми були певні, що ми – “*и селу*”. Не буду описувати помешкання пані Г[рушкевич] – мене виручив у цьому Гоголь, змальовуючи кубло Плюшкіна. Все тут збереглося й було щедро закіпчене австрійською ще сажою. Тут же висіла лампа, яка продукувала довгими десятиліттями сажу – звичайна гасова лампа, яку колись винайшов у Львові поляк Лукасевич, як інформували нас колись в дні дитинства польські читанки (всі інші винаходи, якщо вірити радянській англійській читанці для університетів, здійснили росіяни).

І ось наш окуліст у вік електрики просвічував³ зніці пацієнтів старосвітською лампою, бо так його вчили в університетах Відня, Берліна й Праги...

Його вдова – власниця фантастичної все ще бібліотеки – мала всі відомі дивацтва 80-річних бабусь. Три години вона героїчно відбивала нашу психічну атаку. Усі намагання нащупати якесь слабе місце були марні: ніяких слабих місць вона не мала. Бурчала, казала, що не має сьогодні доброю настрою й тому бібліотеки нам не покаже. Даремне пан доктор казав їй компліменти такого роду:

– Кілько дали бись-те мені літ?, – питала.

– Ну, не більше 50.

– Я маю вже 80!

– Ну, то Ви ще дуже молоді, молодо виглядаєте.

Старенька справді шпарко дибала поміж кімнатами, показуючи чи то образ Івасюка, чи то велику фотографію всіх учасників відкриття пам’ятника Котляревського 60 літ тому в Полтаві, де був і її муж⁴.

А бібліотеки все ще не показує... Зрезигновано прощаємось.

“Цілую руці!”, – каже гречний пан доктор, а я собі думаю: “Нема за що!”. І все ж в останній момент бабуся подобришала, вернула нас з передпокою.

І перед нами отверзлася одна з трьох шаф книжок. Тут об’єктивно існуюча реальність щезла з моїх відчуттів, як грека з пам’яті мого супутника... Я вивертав шафу догори книжками й нишпорив з шаленим азартом. Висипалися десятки томів Винниченка, Чайковського, тут був Лепкий, оздобні видання перших збірочок Лесі, першодруки Франка, Кобилянської, Коцюбинського, безліч критичної літератури, Кониський, Огоновський і т.д. і т.п. Я щипаю себе в руку, щоб перевірити, чи то сон, чи дійсність. Порпаюся з величезною насолодою й складаю на купу все, на що “мають зуб” я й Чабаненко. Для нього відкладаю історичну граматику Огієнка,

¹ Ідеться про німецького письменника Карла Шпіндлера (1796–1855), автора двох сотень томів.

² Грушкевич Теофіл (04.08.1846–02.05.1915) – педагог і громадський діяч, один із засновників “Просвіти” в Коломиї, активний учасник національно-культурного руху на Покутті. Упродовж 1890–1892 рр. Т.Грушкевич був редактором журналу “Учитель”, автором підручників для шкіл і гімназій та науково-популярних праць, працював помічником учителя у Дрогобицькій гімназії (серед його учнів був І. Франко).

³ Закр. “собі”.

⁴ Пам’ятник І. П. Котляревському (1769–1838) було відкрито 30 серпня (12 вересня) 1903 р. У цьому дійстві брав участь і лікар-окуліст Ярослав Грушкевич зі Станіслава, чоловік власниці бібліотеки, син згаданого Т. Грушкевича. Висловлюю вдячність івано-франківському історикові П.Арсеничу за допомогу в розшифруванні цього епізоду з оповіді І. Денисюка, тобто уточнення прізвища власниці бібліотеки.

граматику Сімовича, словник Желехівського, Уманця, гр[амати]ку Кримського й ще якісь допотопні словники deutsh-ruttenish...

Все це думаю спакувати в рюкзак, старенька тільки всміхається...

Невже вона нічого не продасть? Не може бути!

.... До поїзду залишаються лічені хвилини. Я стою на колінах серед скарбів, як персонаж якоїсь казки, благаю бабусю продати все це... "Я сьогодні не маю настрою. А гроші мені непотрібні. Я всі ці книжки спалю..."

-???!!!

Ну й що ж? Вона не могла розлучитися з жодною з тих книжок. Нічого мені не продала. Позичила мені тільки історію літератури Огоновського, два великих томів Лепкого й здорову книгу Кониського про Шевченка. Все це доведеться віддати. Казала, що потім вона позичить ще дещо. Ну, але ж на поїздку в Івано-Франківськ витрачається 5 крб....

Не знаю, як здобути серце 80-річної бабусі... Дуже цінні книжки має...

В новорічній дорозі вислуховую жалі солдата, що повертається після трьохрічної служби до дружини, яка його зраджувала якраз у той момент, як він приїздив у відпустку. Він застав свого суперника в ліжку, зв'язав його й роздягненого тримав цілу ніч, у льоху... А потім... простив жінці-красуні цей єдиний раз... Якщо повториться все це, то він забере сина й розлучиться. Але як і не повториться, то все залишиться пляма. Хоч він її дуже любить, був вірним їй три роки, хоч нагоди великі траплялися до зради...

Бачиш, скільки белетристичного матеріалу валяється, його легше знайти, як старі книжки... Шкода, що я не письменник!...

Вікторові-своюка накажи обов'язково зайти до мене, якби не застав, хай підожде. Маю дещо передати. По пошті я не маю ані часу посилати, ані грошей дарма не хочеться витратити. Є тут у нас і студент-заочник на рос. відділенні з Запоріжжя, й через нього дещо можна передати, але не все. Отже, хай обов'язково зайде Віктор! Вичитав я, що вийде "Декамерон" по-укр[аїнськи] в перекладі Лукаша. Якби я його тут не дістає, то купи мені у себе. Купуй в кожному разі, не чекаючи листа. Руданського й Кониського передам, а ти їх повернеш.

Ну й розписався! Це тому, що в наступному, поки не напишу розділу підручника, буду коротші листи писати. Але ти мені пиши, добре?

Усім Вашим – щирі вітання.

І. Денисюк

Львів, 7 грудня 1964 р.

[P.S.] На другий день після написання листа und *Swimmen* я пішов до бібліотеки "um zu manch Übersetzung zur Vergleichung abschreiben" (далі повністю подає тексти "Погоні", "Народе мій, скільки вже літ", "Додержане слово" "Поетові" у перекладі М. Драй-Хмари. – С.К.).

Думаю, що при бажанні й старанні Драй-Хмару можна перемогти. А навчитись у нього можна точності, правда, задля неї нехтує він духом української мови часом – оте "не стримать" – дуже погано.

А ось як добре "Drei-Wolken" передає настрої білоруської жальби "Краю мій рідний, проклятий від Бога"¹ (далі повністю подає текст цього вірша та "В єгипетській далекій стороні"². – С.К.). Ці два вірші мають приємне звучання. Не порівнюю з оригіналом, бо його вже сьогодні тобі послав.

Пригадується мені розмова з Лукашем, віртуозом перекладів. Обідали ми в ресторані, і він змусив переказати всю мою доповідь – вона була про роль кольорів і звуків у літературі, зокрема у Коцюбинського. Був уважним слухачем і не сміявся з гіпотези, що червоний колір можна передати звуком "р", бо у всіх знаних йому, нашому Лукашеві й мені мовах у словах на означення червоної барви є "р". Лукаш

¹ Ідеться про переклад М.Драй-Хмари поезії М.Богдановича "Краю мой родны! Як выкляты Богам...", уперше опублікованій у газ. "Наша ніва" (1909. – № 38. – 17 верес.).

² Ідеться про переклад М.Драй-Хмари сонету М.Богдановича з посвятою російському публіцистові та літературознавцеві, професорові Харківського ун-ту О. Погодіну "Паміж пяскою Єгипецкай зямлі", уперше опублікованого в газ. "Наша ніва" (1911. – № 25–26. – 1 лип.). М. Драй-Хмара в перекладі не подає посвяти та епіграфа до твору з поеми М. Буало "Мистецтво поетичне" (1674).

милувався чиїмось перекладом з англійського поета, в якого ворона каже “never more” (ніколи ні! Ніколи більше!). Український перекладач зумів підібрати якісь два слова з “r”. Тут я помітив, що в англійській фразі “never more” “r” не читається: вимовляється це “неве мо”. Але Лукаш заперечив це, почав вимовляти цю фразу з ледве помітним, ледве-ледве чутним дрижанням язика (воно виразніше в американській вимові). От тоді я зрозумів, наскільки глибоко знає мови Лукаш і як важить звучання слова.

[09.12.1964 р.].

Отримано 31 жовтня 2013 р.

м. Київ